

Ethics of Cosmetic Surgery with an Islamic Approach

Muhammad Hedayati*, Muhammad Nazari Poshtekuhi **

Abstract

Today, in order to satisfy the inner feeling of wanting to be beautiful and to become beautiful and look beautiful in the structure and shape of the body, different methods and various changes are suggested. One of these methods is cosmetic surgery, which is performed in different ways. Ethical examination of this practice, which has become common among men and women and has become the concern of many people, can familiarize them with related norms and anomalies. The question of this research is that what values should the actor observe before and after doing this act in order to adorn it with virtues and be protected from its ugliness and moral damage. The first hypothesis of the research is that the value of this practice from the point of view of Islamic ethics depends on the observance of Sharia teachings and religious principles. The second hypothesis is that before proceeding with cosmetic surgery, one must have a pure and non-imitation intention and also have the right plan. The third hypothesis is that after taking action, he should avoid boasting and deception, as well as neglecting spiritual beauties. Research is done with Quranic and narrative information and ethical and jurisprudential analysis based on verses and traditions. The purpose of the research is the application of ethical values related to cosmetic surgery in this practice.

Keywords

cosmetic surgery, professional ethics, change in creation, self-harm, arrogance, boasting, resourcefulness.

*Assistant Professor of Qom University of Islamic Teachings, Qom, Iran.
m.hedayati1348@gmail.com

**Assistant professor of the Department of Islamic Teachings, Zabul University of Medical Sciences, Faculty of Medicine, Zabul, Iran (Responsible Author). nazarim3170@yahoo.com

اخلاق جراحی زیبایی با رویکرد اسلامی

محمد هدایتی*، محمد نظری پشتکوهی**

چکیده

امروزه برای ارضای حس درونی زیباخواهی، زیباشدن و زیبا جلوه کردن در ساختار و شکل بدن، روش‌های متفاوت و تغییرات گوناگونی پیشنهاد می‌شود. یکی از این روش‌ها جراحی زیبایی است که در شکل‌های مختلفی انجام می‌گیرد. بررسی اخلاقی این عمل که میان زنان و مردان رایج و دغدغه افراد زیادی شده است می‌تواند آنان را با هنجارها و ناهنجاری‌های مرتبط آشنا کند. مسئله این تحقیق آن است که کنشگر این عمل، پیش از انجام و بعد از آن چه ارزش‌هایی را رعایت کند تا به نیکویی‌ها آراسته و از زشتی‌ها و آسیب‌های اخلاقی آن صیانت شود. فرضیه نخست تحقیق این است که ارزشمندی این عمل از دیدگاه اخلاق اسلامی متوقف بر رعایت آموزه‌های شریعت و مبانی دینی است. فرضیه دوم آن است که پیش از اقدام به عمل جراحی زیبایی باید از قصد پاک و غیر تقلیدی و نیز تدبیر درست برخوردار باشد. فرضیه سوم این است که پس از اقدام به جراحی، از فخرفروشی و

*استادیار گروه معارف دانشگاه قم، قم، ایران.

m.hedayati1348@gmail.com

**استادیار گروه معارف دانشگاه علوم پزشکی زابل، زابل، ایران (نویسنده مسئول).

nazarim3170@yahoo.com

تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۱۱/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲

فریب کاری و غفلت از زیبایی‌های معنوی پرهیز کند. پژوهش حاضر با اطلاعات قرآنی و روایی و تحلیل‌های اخلاقی و فقهی مستند به آیات و روایات صورت گرفته است. هدف پژوهش، کاربست ارزش‌های اخلاقی مرتبط با جراحی زیبایی در این عمل است.

کلیدواژه‌ها

جراحی زیبایی، اخلاق حرفه‌ای، تغییر در خلقت، اضرار به نفس، تکبر، فخر فروشی، تدبیر.

مقدمه

خداوند متعال در وجود انسان امیال و غرایز متعددی قرار داده است. یکی از این امیال درونی گرایش و علاقه به زیبایی و زیباشدن است که در کمال‌خواهی انسان ریشه دارد. بر اساس وجود این میل درونی است که استفاده از بوی خوش، دیدن رنگ مطبوع، شکل زیبا، مناظر باطراوت و زیبایی‌های ادبی شعر و نثر برای انسان لذت‌بخش و مطلوب است.

در منابع دینی به این گرایش فطری و درونی انسان مانند گرایش‌های دیگر توجه شده است؛ به گونه‌ای که خداوند در قرآن کسانی که زینت‌ها را بر خود حرام می‌کنند عتاب کرده، می‌فرماید: ﴿... قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ...﴾ (اعراف: ۳۲).

در عصر حاضر، عده‌ای برای ارضای این میل درونی و ایجاد جذابیت و زیبایی ظاهری از روش‌های متعددی نظیر استفاده از لوازم آرایشی، کاشت ناخن، ورزش‌های پرورش اندام، پوشش‌های مختلف و جراحی‌های متعدد استفاده می‌کنند.

می‌توان این روش‌ها را از نظر فقهی، اخلاقی، حقوقی و اجتماعی بررسی کرد. این نوشتار به بررسی و تبیین مسائل اخلاقی مربوط به جراحی زیبایی و بایدها و نبایدهای ارزشی این عمل می‌پردازد. در زیر به برخی از واژگان مهمی که فهم آنها در شکل‌گیری و تحقق موضوع دخالت دارند، اشاره می‌شود:

۱. اخلاق

اخلاق، به مجموعه فضایل و رذایلی اطلاق می‌شود که در انسان به صورت ملکه درآمده و دارای دو بخش اخلاق فاضله و اخلاق رذیله است. مرحوم نراقی، خُلُق را چنین تعریف می‌کند:

«الخُلُقُ ملکه للنفس مقتضیه لصدور الافعال بسهولة من دون احتیاج الی فکر و رویة»
(نراقی، ۱۳۷۹، ج ۱: ص ۴۶).

در کنار این معنا، معنای دیگر و عام‌تری از اخلاق وجود دارد که بر اساس آن، اخلاق شامل کارهای جوارحی نیز می‌شود. در این صورت، رفتار هر چند از هیئت راسخه در نفس پدید نیامده باشد، اتصافش به خوب یا بد ممکن خواهد بود؛ بنابراین، می‌توان گفت اخلاق هم به چگونه رفتار کردن توجه دارد و هم به چگونه بودن.

چگونگی رفتار مربوط می‌شود به اعمال انسان که شامل گفتار هم می‌شود و چگونه بودن مرتبط با صفات و ملکات نفسانی است (مطهری، ۱۳۶۸، ج ۲: ص ۱۹۰). بنابراین، اخلاق در این نوشتار، هم شامل صفات پایدار و ناپایدار (ملکه و حال) و هم دربرگیرنده رفتار و آداب اخلاقی است (هدایتی، ۱۳۹۵، ص ۱۷۸).

صاحب‌نظران، مطالعات اخلاقی را به بخش‌هایی نظیر توصیفی، فرااخلاقی و هنجاری تقسیم کرده‌اند. اخلاق کاربردی، شاخه‌ای از اخلاق هنجاری است که به واسطه تمرکز بر جزئیات و حوزه‌های خاصی از زندگی فردی و اجتماعی، از

بخش‌های دیگر آن متمایز می‌گردد. اخلاق کاربردی شامل اخلاق حرفه‌ای هم می‌شود. منظور از اخلاق حرفه‌ای، تأمل درباره ابعاد اخلاقی مسائل و موضوعاتی است که به مشاغل و حرفه‌های خاصی چون پزشکی، مهندسی، تجارت، سیاست و تعلیم و تربیت مربوط می‌شود و درصدد آن است که کاربرد و اعمال منطقی نظریه‌های اخلاقی را در این حوزه‌های شغلی نشان دهد (شریفی، ۱۳۸۴، ص ۱۱).

بر این اساس، اخلاق جراحی زیبایی، شاخه‌ای از اخلاق حرفه‌ای است که در آن، ملاحظات اخلاقی برای هدایت هنجاری صفات و رفتارهای پزشک جراح و متقاضی آن بررسی می‌شود.

این نوشتار برای اجتناب از تطویل، تنها ملاحظات اخلاقی مربوط به متقاضی جراحی را بررسی می‌کند. البته از آنجا که این ملاحظات با رویکرد اسلامی بررسی می‌شود، به برخی از مبانی مانند مبحث مالکیت، نداشتن ضرر و التزام به آموزه‌های شرعی نیز پرداخته می‌شود.

۲. زیبایی

یکی از واژه‌هایی که در تعریف و چپستی آن میان اندیشوران اختلاف وجود دارد، زیبا و زیبایی است. برخی معتقدند زیبایی، مقوله‌ای یافتنی و چشیدنی است و نمی‌توان برای آن تعریفی بیان کرد؛ به تعبیری، از قبیل «مَمَّا يُدْرَكُ وَ لَا يُوصَفُ» است. شهید مطهری در این باره می‌گوید: «آیا زیبایی را می‌توان تعریف کرد که چیست؟ نه، نمی‌توان».

در باب فصاحت که از مقوله زیبایی است، علما می‌گویند: در حقیقت، فصاحت را نمی‌توان تعریف واقعی کرد... و ما در دنیا خیلی چیزها داریم که انسان وجودش را درک می‌کند، ولی نمی‌تواند آن را تعریف کند؛ زیبایی از همین قبیل است» (مطهری، ۱۳۷۷، ص ۹۷). برخی دیگر بر این باورند که زیبایی اگرچه حس کردنی

است و نمی‌توان آن را به درستی تبیین و تعریف کرد، می‌توان تعاریفی هر چند مجمل و مبهم و ناتمام از آن ارائه کرد. بنابراین، واژه زیبا، در لغت، مرکب از زیب همراه الف به معنای نیکو و خوب و نقیض زشت و بد است و در معنای وصفی زبینه، خوش‌نما، خوب‌رو و خوشگل به کار می‌رود (دهخدا، ۱۳۹۵، ج ۲۰: ص ۱۸).

در اصطلاح، برخی زیبایی را مساوی با هنر می‌دانند (رید، ۱۳۵۴، ص ۳) و عده‌ای آن را به معنای هماهنگی و جور آمدن اعضای تشکیل دهنده یک شیء یا یک کیفیت دانسته، در تعریف آن گفته‌اند: «زیبایی عبارت است از جور آمدن و هماهنگی اعضای متشکله هر کیفیت یا هر شیء یا هر جسم، با داشتن سازش با پیرامون و ایجاد تأثیر جاذب و ستایش آور در انسان؛ در حالی که یا نیروی موهبت و شهود ادبی آن را دریابد یا لطافت ذوق آن را درک کند یا باریکی فکر و عمق اندیشه و خلاصه عقل، صحت تناسب و هماهنگی و شایستگی هدف را در شیء زیبا تشخیص دهد یا وسعت تصور و یا عادت و یا غریزه جنسی و یا عوامل شش‌گانه فوق با هم، آن را به زیبایی بشناسد» (دانشور، ۱۳۷۵، ص ۱۳۵).

زیبایی از جمله مفاهیم مورد توجه قرآن کریم است که در قالب واژگانی نظیر «جمیل» (یوسف: ۸۶؛ احزاب: ۲۸) و «زینت» (اعراف: ۳۲؛ یونس: ۸۶؛ نور: ۳۱) استعمال شده است. علاوه بر قرآن، در روایات نیز به اهمیت زیبایی اشاره شده است.

از مجموع آیات و روایاتی که در مورد و مصادیق زیبایی وارد شده است، می‌توان زیبایی را به دو قسم معنوی و ظاهری تقسیم کرد. زیبایی ظاهری در آموزه‌هایی چون آراستگی ظاهر و لزوم ظاهر شدن در برابر مردم در زیباترین هیئت (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶: ص ۴۴۴)، تلاوت قرآن کریم با صدای زیبا، زیبایی امام‌جماعت به عنوان ملاک در تقدم او (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۱۳: ص ۳۶۴) و توجه به زیبایی به عنوان ملاکی در انتخاب همسر مشاهده می‌شود. در برخی روایات از

فضیلت‌هایی نظیر وقار، تقوا و پرهیزکاری، اطاعت خداوند و قناعت به‌عنوان جمال و زیبایی یاد شده است که ناظر بر زیبایی‌های معنوی می‌باشند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵: ص ۳۲۴).

همچنین در برخی از این روایات، از زیابودن فضایل اخلاقی با واژه «زینت» تعبیر شده است؛ نظیر حدیثی از حضرت علی علیه السلام که در آن از عفاف با عنوان زینت فقر، از شکر با عنوان زینت بی‌نیازی، از صبر با عنوان زینت بلا، از فصاحت با عنوان زینت سخن، از عدل با عنوان زینت ایمان، از فروتنی با عنوان زینت علم، از ادب با عنوان زینت عقل، از گشاده‌رویی با عنوان زینت بردباری و از ایثار با عنوان زینت زهد یاد شده است (نهج البلاغه، حکمت ۳۴۰).

زیبایی مفهومی است که شامل زیبایی معنوی هم می‌شود؛ اما در این نوشتار منظور از زیبایی، معنای ظاهری آن است؛ همان خوش‌نمایی اعضا و زیندگی جوارح و تناسب اندام که به‌واسطه انجام تغییراتی در بدن و اعضا و با روش‌های گوناگونی انجام می‌شود. از مصادیق زیبایی برداشتن نازیبایی‌ها یا افزودن زیبایی‌هایی است که در قالب جراحی و تزریق و مانند آن انجام می‌شود.

۳. جراحی زیبایی

جراحی زیبایی یکی از زیرشاخه‌های جراحی پلاستیک^۱ است که برای ایجاد تغییرات معمولاً دائم در شکل، اندازه و محل قرارگیری اجزای صورت یا دیگر اعضای بدن، بازسازی و زیباسازی، قشنگ کردن بدن یا صورت و رفع آسیب‌های ظاهری و نواقص صورت یا بدن انجام می‌شود. به اذعان متخصصان، برخلاف دیگر

۱. جراحی پلاستیک، درحقیقت، شاخه‌ای بسیار بزرگ از جراحی عمومی است که خود به پنج زیرشاخه مهم‌تر تقسیم می‌گردد: شاخه دست و اعصاب محیطی آن، شاخه ترمیمی و بازسازی اندام‌ها، شاخه فک و صورت، شاخه سوختگی‌ها و زخم‌های سوختگی، جراحی زیبایی صورت (علوی‌راد، فوق تخصص جراحی پلاستیک و زیبایی).

شاخه‌های جراحی پلاستیک، کاربردهای درمانی این نوع عمل‌ها بسیار کمتر است و صرفاً برای زیباسازی انجام می‌شوند (Alavirad, 2016).

امروزه جراحی زیبایی در انواع متعددی نظیر جراحی زیبایی صورت، عمل زیبایی بینی (rhinoplasty)، عمل زیبایی گوش (otoplasty)، جراحی زیبایی غبغب و گردن، جراحی زیبایی شکم، پهلو و پشت، جراحی زیبایی سینه، جراحی زیبایی بازو و ران‌ها، زیبایی واژن و لابیپلاستی (labiaplasty) با روش‌های متعددی انجام می‌شود. از رایج‌ترین و شایع‌ترین جراحی‌های زیبایی و پلاستیک که امروزه برای مردان و زنان در ایران انجام می‌شود، جراحی زیبایی بینی (رینوپلاستی) است.

۴. مبانی موضوع

مقصود از مبانی، پیش‌فرض‌ها و پایه‌های بحث است که فرضیه این مقاله بر آن استوار شده است و با پذیرش این مبانی به صورت پیش‌فرض، مقاله سامان می‌یابد. اکنون ذیل چهار عنوان به معرفی مبانی می‌پردازیم:

۴.۱. التزام به آموزه‌های شرعی

یکی از مسائلی که قبل از انجام هر عمل لازم است مکلف به آن توجه کند، شناخت و آگاهی از حکم شریعت درباره آن کار است. آیا چنین عملی مجوز شرعی دارد یا خیر؟ این رفتاری که می‌خواهد انجام شود، ذیل کدام احکام تکلیفی قرار می‌گیرد؟ درباره جراحی زیبایی نیز ابتدا باید بررسی شود که حکم شرع مقدس درباره آن چیست؟ آیا چنین فعلی فی‌نفسه جایز است و در صورت جواز، حد و حدود آن چگونه است؟

از نظر فقهای شیعه، برای ایجاد هرگونه تغییر و تصرف در بدن، معیارهایی در اسلام ذکر شده است: نخست، عملی که روی بدن صورت می‌گیرد باید کارکرد

عقلایی داشته باشد؛ دوم، هر نوع عمل روی چهره و اندام موجب آسیب رسیدن به بدن نشود؛ سوم، عمل دارای محذور شرعی نباشد. فقها بر اساس این معیارها، جواز عمل زیبایی را به وجود انگیزه عقلایی، نداشتن ضرر و محذور شرعی مشروط می‌دانند.^۱ منظور از نبود محذور شرعی، رعایت مسائل مربوط به محرم و نامحرم، لمس و نظر و رعایت و ملاحظه جنسیت است که متقاضی عمل باید به آن‌ها توجه داشته باشد.

نظر فقهای اهل سنت در این مسئله متفاوت است؛ بر اساس بعضی از استفتائات، عده‌ای از آنان جراحی پلاستیک را مطلقاً حرام می‌دانند و بر این باورند که این نوع جراحی‌ها مصداق تغییر در خلقت خداوند است و عاملان آن تابع شیطان‌اند. این طایفه مستند فتوای خود را آیه شریفه ﴿وَلَا ضَلَّيْنَهُمْ وَلَا مَنِّيْنَهُمْ وَلَا مَرْتَبَهُمْ فَلْيُبَيِّنَنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَا مَرْتَبَهُمْ فَلْيُعَيِّنَنَّ خَلْقَ اللَّهِ﴾ (نساء: ۱۱۹) می‌دانند.

در مقابل، عده‌ای دیگر قائل به تفصیل و معتقدند جراحی زیبایی اگر برای از بین بردن عارضه‌ها و عیب و نقص و اشکالات مادرزادی نباشد، بلکه در پی حوادثی نظیر تصادف، سوختگی، شکستگی و قطع شدن عضو انجام شود،

۱. پاسخ فقهای شیعه درباره سؤال از حکم جراحی زیبایی چنین است: امام خمینی رحمته الله علیه: اگر جراح زن باشد و موجب ضرر هم نشود، مانع ندارد. آیت‌الله خامنه‌ای (دام ظلّه): این کار فی نفسه اشکال ندارد [ولی در صورتی که پزشک مرد باشد چون عمل جراحی زیبایی، درمان بیماری محسوب نمی‌شود، نگاه کردن و لمس حرام به خاطر آن جایز نیست، مگر در مواردی که برای درمان سوختگی و مانند آن باشد و پزشک مجبور به لمس و نگاه کردن باشد. آیت‌الله سیستانی (دام ظلّه): با پرهیز از لمس و نظر حرام، جایز است. آیت‌الله صافی گلپایگانی رحمته الله علیه: اگر غرض عقلانی در بین باشد، اشکال ندارد. آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه: فی نفسه مانعی ندارد. اما اگر مستلزم فعل حرامی شود، مثل اینکه پزشک نامحرم جراحی کند، جایز نیست. آیت‌الله مکارم شیرازی (دام ظلّه): در صورتی که آمیخته با حرام دیگری نباشد، در هیچ صورت اشکال ندارد و در صورتی که مستلزم حرامی باشد (مثل نظر و لمس نامحرم) تنها در صورت ضرورت، جایز است. آیت‌الله نوری همدانی (دام ظلّه): اگر در جراحی مذکور غرض عقلانی وجود داشته باشد و اسراف نباشد، جایز است. آیت‌الله سیدمحمد حسینی شاهرودی رحمته الله علیه: فی نفسه جایز است؛ لکن باید از تماس با نامحرم و نگاه اجنبی و محرّمات دیگری که ممکن است همراه آن صورت گیرد، اجتناب نمود. آیت‌الله بهجت رحمته الله علیه: برای صرف زیبایی باشد، جایز نیست، بنا بر احتیاط (واجب). آیت‌الله تبریزی رحمته الله علیه: اگر توسط پزشکان زن و با استفاده از اجزای بدن خود بوده باشد یا عمل جراحی در باطن انجام گیرد و به طوری که پوست بدن خود آن را بپوشاند، جایز است.

اشکالی ندارد؛ به عبارتی، اگر جراحی زیبایی صرفاً به خاطر زیباسازی صورت و بدن انجام گیرد، مانند تغییر دادن، بلند یا کوتاه کردن شکل، اندام، پا، سینه، لب، بینی، ابرو و... با هدف زیبایی انجام شود، قطعاً حرام بوده و فاعل آن، ملعون و مطرود از رحمت خداست (محمد بن صالح، ۱۴۰۹ق؛ محمد صالح المنجد، ۱۴۳۰ق).

از مجموع فتاوی فقهای شیعه و اهل سنت می توان نتیجه گرفت جراحی زیبایی از منظر فقهای شیعه در صورت رعایت موازین شرعی و ترتب غرض عقلایی اشکالی ندارد؛ اما از دیدگاه بیشتر فقهای اهل سنت فقط در صورتی که ضرورتی اقتضا کند، جایز است.

۲.۴. حق مالکیت انسان بر اعضای خود و حدود آن

یکی از موضوعات مورد بحث میان فقها، رابطه حقوقی انسان با اعضا و جوارح خود است. آیا بین انسان و اعضای او چنین رابطه ای وجود دارد و اگر رابطه ای هست، ماهیت آن چیست؟ تبیین دقیق این موضوع در موارد متعددی نظیر خرید و فروش، اهدا و هبه کردن و ایجاد تغییرات در اعضای بدن اهمیت دارد.

به اعتقاد بعضی از صاحب نظران که غالباً از فقهای شیعه هستند، این رابطه به دلالت وجدان، ضرورت و سیره عقلی، از نوع مالکیت و سلطنت است که شارع و قانون گذار آن را امضا کرده است. در این دیدگاه، انسان مالک اعضای خود است و در نتیجه، حق بهره برداری و انتفاع از اعضای بدن خود را دارد؛ لکن این تصرفات به صورت مطلق جایز نیست، بلکه این حق تا زمانی محفوظ است که به مرگ، هتک حرمت، ذلت و خواری، نقص یا ضرر جبران ناپذیر برای انسان منجر نشود (امام خمینی رحمته الله، ۱۳۷۹، ج ۱: ص ۴۲).

بر این اساس، اسلام برای روح و جسم انسان ارزش فوق العاده ای قائل است و آدمی را از هر گونه وارد کردن آسیب به جسم و جان خویش منع می کند و از او

می‌خواهد بدون دلیل جان خود را به خطر نیندازد (بقره: ۱۹۵). همچنین، مطابق حدیث مشهور پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، در دین مقدس اسلام از ایجاد هرگونه ضرر به خویش و دیگری نهی و ارتکاب آن، حرام شمرده شده است.

در مقابل، بیشتر فقهای اهل سنت معتقدند انسان مالک اعضای خود نیست و نمی‌تواند هرگونه تصرفی که می‌خواهد در اعضایش اعمال کند. بر اساس این دو دیدگاه، حکم جراحی زیبایی که به‌نوعی تصرف در اعضاست، ممکن است متفاوت شود؛ کما اینکه فقهای اهل سنت، آن را فقط هنگام ضرورت جایز می‌دانند. در هر صورت، می‌توان گفت گرچه انسان مالکیت اعضای خود را دارد، این مالکیت مطلق نیست و مشروط به تصرفاتی است که به آسیب جدی به بدن منجر نشود و بر احکام شرعی هم منطبق باشد.

۳.۴. معنا و گستره تغییر در خلق الله

انجام جراحی زیبایی در مواردی موجب تغییر شکل و ساختار عضوی از اعضای بدن می‌شود و از طرفی، عده‌ای با استناد به آیه ۱۱۹ سوره نساء، ایجاد تغییر در بدن را از مصادیق تغییر در خلق الله و از جمله نقشه‌های شیطان برای گمراه کردن انسان می‌دانند؛ به همین دلیل، ضرورت دارد موضوع و گستره تغییر در خلق الله در آیه شریفه بررسی گردد تا ابعاد این مسئله به درستی تبیین شود.

خداوند در آیه ۱۱۹ سوره نساء به بیان برخی از شگردهای شیطان برای گمراهی انسان می‌پردازد و می‌فرماید: **﴿...وَلَا مَوْتَهُمْ فَلَيَغَيِّرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وِلِيًّا مِن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا﴾**.

در اینکه منظور و مصداق از تغییر خلق الله در این آیه چیست، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد (علیدوست، ۱۳۹۴، ص ۷). برخی معتقدند آیه بر حرمت تغییر خلقت دلالت می‌کند. بر اساس این دیدگاه، آیه در صدد بیان نوعی محدودیت تصرف انسان در عالم خلقت است؛ هرچند در گستره این محدودیت اختلاف نظر

وجود دارد. بعضی معتقدند تغییر خلقت به نحوی که موجب نقص شود، حرام است.

پس ایجاد نقص در بدن از مصادیق بارز تغییر در خلق الله و در سیاق گمراهی شیطان و موجب استحقاق جهنم است. از نگاه این طایفه، حرمت مواردی نظیر خصاء^۱، تبکیت^۲، فلج الأسنان^۳، وشم^۴، فقاء العین^۵، حلق اللحیه^۶ در شرع گویای این ادعاست.

در مقابل، گروهی بر آن‌اند که مطلق تغییر نقصی و غیرنقصی، مصداق تغییر در خلق الله است و اصل اولیه در آن، به جز مواردی که شارع جایز دانسته، حرمت است. گروه دیگری از علما نیز بر این باورند که آیه به تغییر در خلقت ظاهری ربطی ندارد و مراد از خلق الله در این آیه شریفه، دین خداوند یا فطرت است؛ شیطان می‌کوشد عقاید حقه و قوانین شرعی را که با فطرت مطابق است، تغییر دهد و از آن‌ها برخلاف آنچه خداوند دستور داده است، استفاده کند؛ مثلاً استفاده از ماه و خورشید و سنگ‌ها را تغییر دهد و از آن‌ها در پرستش که یکی از مصادیق تغییر عقاید حقه است، استفاده کند (اندلسی، ۱۴۲۰ق، ص ۷۱).

قائلان این قول به روایتی از امام صادق علیه السلام تمسک می‌کنند که می‌فرماید مراد از خلق الله در این آیه، دین الله است. به نظر یکی از فقها و مفسران معاصر هم «خلق الله» به فطرت الله اشاره دارد؛ یعنی من این‌ها را وسوسه می‌کنم تا فطرت الله را به کفر تبدیل کنم. بنابراین، آیه به توحید و شرک مربوط است و ربطی به جراحی و شبیه‌سازی ندارد.

۱. اخته کردن

۲. فاصله‌گذاری بین دندان‌ها

۳. در آوردن چشم؛ اگر عرب تعداد شترانش به هزار می‌رسید، چشم یک شتر نر را درمی‌آورد.

۴. خال کوبی؛ خال و خط کوبیدن بر دست و تن، نگار کردن بر پشت دست

۵. عرب رسم داشت اگر عدد شترانش به هزار می‌رسید، چشم یک شتر نر را کور می‌کرد.

۶. تراشیدن ریش

ایشان معتقد است تغییر در خلقت، به طور مطلق نمی تواند ناپسند و ناشی از خواست و کار شیطان باشد؛ چراکه انجام برخی کارها از قبیل ختنه کردن، بریدن بند ناف جنین، رفع موهای زائد بدن و کوتاه کردن موهای سر از اموری است که قانون گذار الهی نه تنها ما را از انجام آنها باز نداشته، بلکه به انجام آن نیز امر کرده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۱۳۷).

حال با توجه به روایات معصومین و اجازه شارع برای ایجاد برخی تغییرات در بدن و تصریح شماری از مفسران بر اینکه تغییر در خلقت در آیه شریفه سوره نساء ناظر به امور معنوی و فطری و دینی است، می توان گفت این آیه منافاتی با زیباسازی و تغییر در بعضی از اندام های بدن ندارد.

۴.۴. معنا و گستره اضرار به نفس

یکی از قواعد معروف در فقه، قاعده «لاضرر» است.^۱ بر اساس مفاد این قاعده، کسی حق ندارد موجبات اضرار به غیر و خود را فراهم آورد. مرحوم شیخ مرتضی انصاری در این باره می نویسد: «علما در استدلال به این قاعده، فرقی بین اضرار به نفس و اضرار به غیر قائل نشده اند» (انصاری، ۱۳۸۵). همچنین، از نظر برخی فقها، ضررزدن عمدی به خود، حدوثاً و بقائاً حرام است (اراکی، ۱۳۷۱، ص ۲۰۶).

برخی از فقیهان، حرمت اضرار به نفس را به صورت مطلق نمی پذیرند، بلکه آن را مشروط می دانند به منجر شدن به هلاکت یا قطع عضو و یا امری که مطلوب شارع نیست (خویی، ۱۴۲۲ق، ص ۵۴۸). همچنین، بر این باورند که ادله حرمت اضرار به نفس، مانند حرمت قتل نفس یا حرمت القا در هلاکت، شامل ضررهای «منجبر»^۲ و

۱. اضرار به نفس به هفت گونه قابل تصور است: (۱) قتل نفس؛ (۲) قطع عضو؛ (۳) از بین رفتن یکی از قوای جسمانی یا حواس بدن؛ (۴) بیماری؛ (۵) اتلاف مال معتدبه؛ (۶) تحقیر و تذلیل نفس؛ (۷) سختی و خستگی.

۲. گاهی انسان به خود ضرر می رساند؛ ولی در مقابل نفعی هم می برد که از آن به «ضرر منجبر» تعبیر می شود. اگر کسی دچار مرضی شود که به عمل جراحی نیاز دارد، در اینجا از یک طرف، درمان نکردن مرض موجب ضرر به نفس است و از طرف دیگر، جراحی کردن مستلزم ضرر دیدن بدن می باشد که در نهایت، برایش نفع دارد.

ضررهای واجد غرض عقلایی نمی شود و انسان می تواند برای رسیدن به چیزی که شرعاً راجح و پسندیده است، متحمل ضرر شود؛ حتی اگر موجب نقص عضو یا ازدست دادن جان باشد (سند، ۱۴۲۳ق، ص ۹۱).

به اذعان متخصصان امر، جراحی های زیبایی عمدتاً با عوارض و آسیب هایی جسمی و روحی همراه هستند. عوارض جسمی نظیر تورم، عفونت، درد مداوم، خونریزی، تجمع مایعات، لخته شدن خون، خطرهای ناشی از بیهوشی (شامل شوک، نارسایی تنفسی، واکنش های دارویی یا آلرژیک، ایست قلبی، کما، مرگ)، بی نظمی و تغییر رنگ پوست، بهبود ضعیف زخم، مرگ بافت و فلج یا آسیب عصبی، و عوارض روحی از قبیل استرس، کلافگی، بی خوابی و افسردگی از شایع ترین عوارض جراحی زیبایی است.

حالا باید بررسی شود که آیا ادله حرمت اضرار به نفس، مانند حرمت قتل نفس یا حرمت القا در هلاکت، شامل چنین ضرری هایی هم می شود یا نه؟ می توان گفت بر اساس حکم عقل و دلالت روایات، مطلق اضرار به نفس حرام نیست، بلکه آنجا که ضرر، معتدبه و بدون غرض عقلایی باشد، حرام است؛ حال آنکه جراحی زیبایی می تواند غرض عقلایی داشته باشد و تحمل برخی ضررها برای کسب برخی فضیلت ها یا برطرف کردن نقص ها اشکالی نداشته باشد.

اکنون پس از بررسی برخی از مبانی دینی موضوع بحث که در تبیین اخلاقی عمل جراحی زیبایی نیز دخیل اند، تعدادی از فضایل و رذایل اخلاقی را معرفی می کنیم که بیمار و کسی که تحت این عمل قرار می گیرد، هنگام عمل یا پس از انجام آن باید به آن ها توجه کند.

۵. اخلاق پیش از عمل جراحی زیبایی

یکی از عوامل موفقیت و پیشرفت انسان در کاری، سنجیدن منافع و مضرات آن است؛ اینکه قبل از انجام هر عملی، خوب بیندیشد و نتایج و آثار و عواقب دنیوی و

اخروی آن را به نیکی بررسی کند و اهتمام داشته باشد که هیچ عملی را بدون عاقبت‌اندیشی انجام ندهد.

حضرت علی علیه السلام اندیشیدن قبل از عمل را موجب سالم ماندن از لغزش‌ها می‌داند (نهج البلاغه). با توجه به حساسیت جراحی زیبایی و گسترش آن، در این نوشتار، صفات و ارزش‌های رفتاری‌ای که سزاوار است قبل از انجام عمل به آن‌ها توجه شود، ذیل دو عنوان بررسی می‌شوند.

۵. ۱. پاک‌نیت و پرهیز از چشم‌وهم‌چشمی و تقلید نابجا

یکی از مهم‌ترین انگیزه‌هایی که باعث حرکت در انسان می‌شود و او را به سوی هدفی حرکت می‌دهد، رقابت یا چشم‌وهم‌چشمی است. عواملی نظیر احساس کمبود، حسادت، غبطه، رهایی از نقص و دستیابی به کمال می‌تواند منشأ و باعث رقابت شود. رقابت‌ها ممکن است به دو شکل مثبت و منفی و از نظر ارزشی، خوب یا بد تحقق پیدا کنند (مائده: ۴۸؛ قصص: ۸۲).

از نظر روان‌شناسان اجتماعی، چشم‌وهم‌چشمی در حوزه‌الگوهای رفتاری بسیار نقش آفرین است. انسان‌ها می‌کوشند فردی خاص یا افراد مهمی را الگو قرار دهند تا با همانندسازی، خود را با آنان تطبیق دهند. در حوزه جراحی زیبایی - که صرفاً با هدف زیباسازی انجام می‌گیرد - نیز کارشناسان، عوامل متعددی را که باعث توجه و روی آوردن به این نوع جراحی می‌شود، دخیل می‌دانند که یکی از آن‌ها تقلید و چشم‌وهم‌چشمی است.

بر اساس تحقیقی پیمایشی، علت اصلی افزایش تعداد درخواست‌کنندگان جراحی بینی در ایران، چشم‌وهم‌چشمی و رواج مد‌گرایی و شاخص بودن بینی و صورت در بین افراد جامعه است. فرهنگ امروزه که بیشتر چشمی و نمایشی است باعث شده شیوه‌های زندگی با تغییر در سطوح ظاهری ایجاد شوند.

شکل‌گیری فرهنگ چشم‌وهم‌چشمی از جمله پیامدهای رایج توجه بیش از اندازه به ظاهر و بدن، استفاده بیش از اندازه از لوازم آرایشی و پناه‌بردن به جراحی‌های زیبایی است (قاسمی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۳).

از نظر تعالیم دینی، رقابت سالم باید کاملاً اخلاقی و در چارچوب معیارهای اخلاق و رفتارهای پسندیده از نظر عقل و عقلا و شریعت باشد. هرگونه رقابتی بیرون از این چارچوب و معیار، رقابتی ناسالم و نادرست شمرده می‌شود. برای ایجاد رقابت سالم و سازنده می‌توان بر اصولی چون غبطه در امور معنوی و رقابت سالم در معنویات و امور اخلاقی تأکید کرد.

شایسته است متقاضی جراحی زیبایی، نیت و اندیشه خود را از انجام این عمل، بهره‌مندی از زیبایی و خرسندی از امکاناتی بداند که خداوند متعال در اثر پیشرفت فناوری و دانش بشر در اختیار انسان قرار داده است و از انجام این عمل به‌خاطر حس رقابت ناسالم، برتری‌جویی و فخرفروشی پرهیز کند؛ زیرا به‌گفته کارشناسان، کسانی که به‌خاطر رقابت‌های ناسالم و تقلیدهای نادرست به چنین اقدامی دست می‌زنند، باید بدانند بعد از عمل، این حس از بین نمی‌رود و فرد دچار مشکلات و بیماری‌های روحی و روانی می‌شود.

۵. ۲. تصمیم‌گیری به‌جا و تدبیر درست

یکی از فضیلت‌های اخلاقی که ذیل قوه عاقله تعریف می‌شود، حکمت‌ورزی و تدبیر در تصمیم‌های زندگی است (نهج‌البلاغه، حکمت ۱۱۳). این فضیلت، نقش اساسی در موفقیت یا ناکامی انسان در انجام یک عمل دارد.

تدبیر از ریشه «دَبَرَ»، در لغت به‌معنی اندیشیدن و عاقبت‌بینی در کارها و امور است (راغب، ۱۴۱۲ق، ص ۳۰۷). در تعالیم دینی از آن به‌عنوان سامان‌دهنده، مبنا و معیار پایداری زندگی یاد شده است (تمیمی، ۱۴۱۰ق، ص ۴۱۶). از طرفی، سوء تدبیر یا نبودن آن، مایه نابودی دارایی، ویرانی و بی‌خیری است. منظور از تدبیر این

است که انسان، پیش از هر اقدام، به ضرورت و اولویت آن، شیوه عمل و آثار و نتایج آن توجه کند و آن را به بهترین نحو و استوارترین سازکار انجام دهد. تدبیر و دوراندیشی، به قدری در سعادت مادی و معنوی انسان مؤثر است که وقتی شخصی از پیامبر خدا ﷺ رهنمودی برای زندگی خواست، ایشان سه بار از او پرسید: «اگر سفارشی کنم، انجام می‌دهی؟».

وقتی وی در بار سوم پاسخ مثبت داد، پیامبر ﷺ فرمود: «هرگاه خواستی کاری کنی، در عاقبت آن بیندیش. اگر کار درستی بود، آن را انجام بده و اگر نادرست و گمراه‌کننده بود، از آن خودداری کن». امام علی علیه السلام در اهمیت تدبیر قبل از عمل و نقش آن در مصون ماندن از پشیمانی در آینده می‌فرماید: «عاقبت‌اندیشی پیش از عمل، تو را از پشیمانی در امان می‌دارد». بر این اساس، یکی از ضرورت‌هایی که متقاضی جراحی زیبایی باید به آن توجه داشته باشد، عاقبت‌سنجی و دوراندیشی در این کار است. او پیش از انجام عمل باید از خود پرسد آیا این جراحی ضرورت دارد و با اولویت‌های دیگر منافاتی ندارد؟ برای شرایط سنی و فیزیکی من مناسب است؟

آیا برای این جراحی جایگزین دیگری وجود دارد و من می‌توانم از بدل بهتر آن استفاده کنم؟ از نتیجه این جراحی چه انتظاری باید داشته باشم؟ چه محدودیت‌هایی از این جراحی برای من به وجود می‌آید؟ سپس، بعد از مشورت با متخصصان امر و از روی علم و آگاهی کامل به ضرورت‌ها، اولویت‌ها، عوارض و پیامدها، اقدام به این عمل کند تا دچار پشیمانی و برخی بیماری‌های روحی و روانی نشود.

۶. اخلاق بعد از عمل جراحی زیبایی

با انجام جراحی زیبایی و تحقق زیندگی و رفع زشتی‌ها، استعداد شکل‌گیری برخی از رذایل اخلاقی در وجود انسان قوت می‌گیرد که شایسته است متقاضی جراحی به

آن‌ها توجه کند. در این نوشتار به دو رذیله مهلکی که احتمال دارد دامنگیر شخص شود، اشاره می‌گردد.

۶. ۱. پرهیز از فخرفروشی و تکبر

تکبر و فخرفروشی از صفات رذیله است؛ انسان گاهی به دلیل غفلت از ضعف و آسیب‌پذیری خود و از سر رفاه‌زدگی و احساس وجود کمالات، به این رذیله مبتلا می‌شود و به خویش مباهات می‌کند.

در تعالیم اخلاقی دین، چنین صفتی مذمت و عامل هلاکت انسان معرفی شده است (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۶۸). قرآن کریم، این رذیله را مانع بهره‌مندی از محبت الهی می‌داند: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَجِبُ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾ (نساء: ۳۶).

بررسی موارد کاربرد واژه «مُخْتَال» نشان می‌دهد خیال و گمان در تحقق این حالت نقش دارد؛ ویژگی‌ای در نفس انسان که باعث می‌شود انسان خود را بالاتر از دیگران خیال کند و بپندارد واجد فضیلتی است که بر هر کسی رجحان و برتری دارد. این صفت، آثار و بازتاب‌های گوناگونی در بیرون و در تعامل با افراد جامعه دارد و زمینه اعمال و رفتارهای ناپسند را فراهم می‌سازد. مرحوم نراقی درباره آثار تکبر می‌گوید: «آدم متکبر رفتارهایی از خود نشان می‌دهد که باعث حقیرشمردن دیگری و برتری خود می‌گردد؛ مانند مضایقه‌داشتن از هم‌نشینی و مصاحبت با دیگری، امتناع از رفاقت با او، پیش‌افتادن در راه رفتن از او، تقدّم در نشستن بر او، بی‌تفاتی و سبکی در سخن گفتن و امثال آن؛ به نحوی که حقارت دیگری و برتری خود را بر او نشان دهد».

از آنجا که بعد از انجام عمل جراحی زیبایی، احساس خوش‌نمایی و زیبایی جدیدی ایجاد می‌شود، ممکن است فرد دچار خودبرتربینی و به‌دنبال آن، فخرفروشی شود و با همین تغییر ظاهر، گرفتار بزرگ‌ورزی گردد. غرور و تکبر، آفت زیبایی و جمال است.

پیامبر اسلام ﷺ در حدیثی راه برون‌رفت از این رذیله را متذکر شده و می‌فرماید: «هر کس گنا‌هانی مرتکب شد و از زیبایی خود دچار غرور گشت، به خاک بنگرد که چگونه در گورها با چهره‌ها بازی می‌کند و آن‌ها را به استخوان‌های پوسیده تبدیل می‌سازد. همانا زیبایی، زیبایی کسی است که از آتش در امان ماند» (نراقی، ۱۳۷۹، ص ۲۲۸).

۲.۶. غفلت‌نکردن از زیبایی‌های معنوی

هر چند زیبایی‌های مادی در اسلام دارای ارزش و جایگاه والایی هستند، در نهایت، زیبایی‌های معنوی، انسان را به مقامات عالی و انسانی رهنمون می‌کند. معیار و ملاک قضاوت در نزد خداوند، کردار و امور قلبی نیکوست.

در واقع، انسان هر چند از زیبایی‌های ظاهری و مادی برخوردار باشد، اگر در کسب زیبایی‌های معنوی، غفلت و کوتاهی کند، از سعادت واقعی دور خواهد ماند؛ لذا شایسته است در کنار توجه و اهمیت‌دادن به زیبایی‌های ظاهری، از زیبایی‌های معنوی و اخلاق و رفتار نیکو غافل نشود و در کنار صورت‌سازی و توجه به حسن ظاهر و رفع نازیبایی‌ها به سیرت‌سازی و توجه به درون و زدودن رذایل اخلاقی اهتمام ورزد. یکی از درخواست‌های پیامبر اسلام ﷺ از خداوند، اخلاق خوب در کنار خلقت حسن بود و نقل شده که آن حضرت همواره می‌فرمود: «خدایا، همان گونه که خلقت مرا نیکو گرداندی، اخلاق مرا هم نیکو گردان» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۷: ص ۶۷).

نتیجه‌گیری

جراحی زیبایی اصولاً با سه هدف انجام می‌شود: نخست، برای رفع برخی عیوب فیزیولوژیکی و نقص‌های مشکل‌ساز مادرزادی است. چنین عملی برای مداوای بیماری است و اشکالی ندارد؛ دوم، برای بازیابی زیبایی‌های ازدست‌رفته در اثر حوادث انجام می‌گیرد، مانند رفع جای زخم، سوختگی و کجی ناشی از شکستگی استخوان بینی. این مورد نیز در واقع نوعی درمان و برطرف کردن عوارض آسیب‌هاست و اشکالی ندارد؛ سوم، برای کاستن نازیایی‌های طبیعی یا به‌دست‌آوردن و یا افزودن زیبایی‌هاست. این مورد هم در صورتی که ضرر معتدبهی نداشته باشد و موازین شرعی در آن رعایت شود، بی‌اشکال است.

بنابراین، انجام عمل جراحی زیبایی با ملاحظه قوانین اخلاقی مثل اینکه از روی فخرفروشی و تکبرورزی نباشد و از طرفی هم قوانین شرعی رعایت شود و شخص برای برخورداری از جمال و بهره‌مندی از زیبایی‌ها، برخی از آسیب‌های جسمی متعارف را متحمل شود، اشکالی ندارد و عملی غیراخلاقی نیست.

بر اساس برخی از تفاسیر و روایات، منظور از تغییر در خلق‌الله در آیه ۱۱۹ سوره نساء، دگرگونی در امور معنوی است و ارتباطی با ایجاد تغییرات ظاهری و جراحی زیبایی ندارد؛ اما سزاوار است متقاضی این عمل خود را به زیور نیکویی‌های اخلاقی همچون پاکی نیت و تدبیر درست بیاراید و از ناپسندی رذایلی چون تفاخر و تکبر و غفلت از زیبای‌های معنوی پرهیز کند.

کتاب نامه

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغة.
۳. اراکی، محمد علی (۱۳۷۱)، توضیح المسائل (فارسی)، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
۴. امام خمینی، روح الله (۱۳۷۹)، البیع، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
۵. الاندلسی، ابو حیان محمد بن یوسف (۱۴۲۰ق)، البحر المحیط فی التفسیر الدین، المحقق: صدقی محمد جمیل، بیروت: دار الفکر.
۶. الانصاری، مرتضی (۱۳۸۵)، رسائل فقهیه، قم: انتشارات مجمع الفکر الاسلامی.
۷. تمیمی آمدی، عبدالواحد (۱۴۱۰ق)، غرر الحکم و درر الکلم، قم: دار الکتاب الإسلامی
۸. خویی، ابوالقاسم (۱۴۲۲ق)، مصباح الأصول؛ تقریرات واعظ حسینی بهسودی، محمد سرور، قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
۹. دانشور، سیمین (۱۳۷۵)، شناخت و تحسین هنر، تهران: سیامک.
۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۵)، لغت نامه، قم: مؤسسه فرهنگي و اطلاع رسانی تبیان (کتاب الکترونیکی).
۱۱. رید، هربرت (۱۳۵۴)، معنی هنر، ترجمه نجف دریابندری، تهران: انتشارات کتاب های جیبی.
۱۲. سند، محمد (۱۴۲۳ق)، فقه الطب و التضخم النقدي، محقق: محمد حسن رضوی، بیروت: مؤسسه ام القرى للتحقیق و النشر.
۱۳. شریفی، احمد حسین (۱۳۸۴)، آیین زندگی اخلاق کاربردی، قم: معارف.
۱۴. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ق)، الأمالی، قم: دار الثقافة.
۱۵. کلینی (۱۴۰۷ق)، الکافی، محقق: علی اکبر غفاری و آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیة.

۱۶. علیدوست، ابوالقاسم (۱۳۹۴)، «گستره حرمت تغییر خلق الله از منظر قرآن کریم»، *دوفصلنامه قرآن، فقه و حقوق اسلامی*، س ۲، ش ۳: ۷-۳۰.
۱۷. قاسمی، افسانه (۱۳۹۶)، «مطالعه کیفی نگرش و ادراکات زنان از بدن با تأکید بر جراحی های زیبایی»، *جامعه شناسی کاربردی*، س ۲۸، ش ۴ (پیاپی ۶۸): ۱۷۳-۱۹۳.
۱۸. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، الطبعة ۲، بیروت: مؤسسة الوفاء.
۱۹. محمد بن صالح بن محمد العثیمین (۱۴۰۹ق)، *فتاوی نور علی الدرب*، الرئاسة العامة للبحوث العلمية.
۲۰. محمد صالح المنجد (۱۴۳۰ق)، *القسم العربی من موقع الاسلام (سؤال و جواب)*، نسخه من الإنترنت: <https://ketabpedia.com>
۲۱. مطهری، مرتضی (۱۳۶۸)، *آشنایی با علوم اسلامی؛ حکمت عملی*، تهران: صدرا.
۲۲. مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، *فلسفه اخلاق*، تهران: صدرا.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، *تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۴. نجفی، محمدحسن (۱۳۶۲)، *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۵. نراقی، محمد مهدی (۱۳۷۹)، *جامع السعادات*، قم: اسماعیلیان.
۲۶. هدایتی، محمد (۱۳۹۵)، *مناسبات فقه و اخلاق*، تهران: نگاه معاصر.
27. Karimian, Shahin (2022). *Mental problems after nose surgery*. in: <https://www.clinicsurgery.ir/PostDetails/60400>.
28. Kathleen Gaines, MSN, RN, CBC (2021). [https:// www.verywellhealth .com/facial-plastic-surgery-overview-5114443](https://www.verywellhealth.com/facial-plastic-surgery-overview-5114443)
29. Alavirad, Ali (2016). <https://dralialavirad.ir>

References

1. *The Holy Quran*
2. *Nahj al-Balagha*.
3. Al-Andalsi, Abu Hayyan Muhammad bin Youssof (1420 AH). *al-Bahr al-Mohit fi al-Tafsir al-Din*. reaserch by Sedqi Muhammad Jamil. Beirut: Dar al-Fakr.
4. Alavi, Ali (1395). <https://dralialavirad.ir>
5. Alidoost, Abolqasem (2014). "the extent of sanctity of the change of God's creation from the perspective of the Holy Quran". *two quarterly journals of Quran, jurisprudence and Islamic law*, second year, 3: 7-30.
6. al-Koleini (1307 AH). *al-Kafi*. Research by Ghafari Ali Akbar and Akhundi. Tehran, Dar al-Kutub al-Islami.
7. Ansari, Mortaza (2006). *Rasael Feqhiyah*. Qom: Majma al-fekr al-Islami.
8. Araki, Mohammad Ali (1992). *Tawzih al-Masail (Persian)*. Qom: Publications of the Islamic Propaganda Office of the Islamic Seminary.
9. Daneshvar, Simin (1996). *Recognition and Appreciation of Art*. Tehran: Siamak.
10. Dehkhoda, Ali Akbar (2016). *Dictionary*. Qom: Tebian Cultural and Information Institute (e-book).
11. Ghasemi, Afsane (2017). "A qualitative study of women's attitudes and perceptions of the body with an emphasis on cosmetic surgeries". *Applied Sociology*. 28th year. 4(68): 173-193.
12. Hedayati, Mohammad (2016). *Jurisprudence and Ethics*. Tehran: Negah Moaser.
13. Karimian, Shahin (2022). *Mental problems after nose surgery*. in: <https://www.clinicsurgery.ir/PostDetails/60400>
14. Kathleen Gaines, MSN, RN, CBC (2021). <https://www.verywellhealth.com/facial-plastic-surgery-overview-5114443>
15. Khoei, Abulqasem (1422 AH). *Misbah al-Osul; the speeches of Vaiz Hosseini Behsoudi*. Mohammad Sarwar. Qom: Institute for the Revival of the Works of Imam al-Khoei.
16. Khomeini, Ruhollah (2000). *al-Beya*. Tehran: Imam Khomeini Works Editing and Publishing Institute.
17. Majlisi, Mohammad Baqir (1403 AH). *Bihar al-Anwar*. 2nd edition. Beirut: al-Wafa Foundation.
18. Makarem Shirazi, Nasser (1995). *Tafsir Nemone*. Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiya.
19. Mohammad Saleh Al-Munjad (1430 AH). *al-Arabic section of Time of Islam (Questions and Answers)*. The theme of online version: <https://ketabpedia.com>
20. Motahari, Morteza (1989). *Introduction to Islamic Sciences; practical wisdom*. Tehran: Sadra.
21. Motahari, Morteza (1998). *Moral philosophy*. Tehran: Sadra.
22. Muhammad bin Saleh bin Muhammad al-Uthaymeen (1409 AH). *Fatwa Noor ala al-Darb*. al-Reyasat al-Amat al-Bohuth al-Elmiyat.
23. Najafi, Mohammad Hassan (1983). *Jawahar al-Kalam fi Sharh Sharaye al-Islam*. Beirut: Dar Ihya al-Torath al-Arabi.
24. Naraghi, Mohammad Mahdi (2000). *Jame al-Saadat*. Qom: Ismailian.
25. Reid, Herbert (1975). *The Meaning of Art*. translated by Najaf Daryabandari. Tehran: Pocket Books Publishing
26. Sanad, Mohammad (1423 AH). *Jurisprudence of Medicine and Monetary Inflation*. Research by Razavi. Beirut: Umm al-Qora Institute for Research and Publishing.
27. Sharifi, Ahmad Hossein (2014). *Practical ethics of life*. Qom: Ma'arif.
28. Tamimi Amedi, Abd al-Wahed (1410 AH). *Ghorar al-Hekam and Dorar al-Kalem*. Qom: Dar al-Kitab al-Islami.
29. Tusi, Muhammad bin al-Hassan (1414 AH). *al-Amali*. Qom: Dar al-Theqafa.